

איזו צדקה חשובה יותר?

Category: בראשית, חיי שרה

מי קודם לארוחת בוקר ☞ האדם או הבהמה, ולאיזה חיה צריכים לדאוג במיוחד למזון בשבת? בפרשתנו, אליעזר מקדים לשתות לפני הגמלים, כי המים חיוניים לאדם ובמצב של פיקוח נפשות האדם קודם לבהמה. המסר עבורנו: את הצדקה שלנו יש להקדים ולתת למי שנמצא במצב של פיקוח נפש רוחני. יש לחזק את החינוך היהודי שישמר את הזהות בעתיד.

קודם דואגים למזון הבהמה

כשהגעתי לאמריקה גיליתי להפתעתי מנהג חדש בראש השנה. בשעת התשליך ישנם כאלו שמביאים עמם פירורי לחם ומשליכים אותם לדגים ☞ אינני יודע מי המציא את המנהג הזה, אולי זה נובע מכך שפעם היו מנערים את הכיסים מ'עבירות' והיו שם, בין השאר, גם פירורים, ומזה השתלשל המנהג הזה ☞ בכל מקרה, המנהג הזה הוא אינו נכון, ובהמשך נראה מדוע.

בפרשה שניה של קריאת-שמע אנו קוראים "ונתתי עשב בשדך לבהמתך" ואחר כך כתוב "ואכלת ושבעת". אומרת הגמרא (מסכת ברכות מ, א) מכאן אנו לומדים ש"אסור לאדם שיאכל קודם שיתן מאכל לבהמתו".

התורה מלמדת אותנו בתפילה הכי חשובה ומשמעותית שיש ביהדות, התפילה אותה קוראים פעמיים ביום, שלפני שאדם פונה לאכול עליו להאכיל קודם את הבהמה שלו, או את החיה, עוף, דגים וכו'.

ישנם כמה טעמים ונימוקים מדוע אכן יש להאכיל את הבהמה לפני שהאדם עצמו אוכל:

"צער בעלי חיים" ☞ עוד הרבה לפני שקמו ונוסדו אגודות שונות ותנועות לשמירה על בעלי החיים, כלבים וחתולים וכו', לפני שלושת אלפים שנה קבעה התורה שאסור לצער שום בעל חי [אלא אם כן מדובר לצורך אכילת האדם וכדומה]. ולכן אם אדם יאכל לפני שיאכיל את בהמתו הוא עלול לשכוח לגמרי שעליו להאכיל אותה והיא מסוגלת אפוא למות מרעב. משא"כ אם בכל פעם לפני שהוא עצמו אוכל ☞ הוא יאכיל קודם את הבהמה, הרי שלעולם לא ישכח לעשות זאת.

בנוסף לזה כתוב בתורה "והלכת בדרכיו", יהודי צריך ללכת בדרכיו של הקב"ה, והגמרא מסבירה: "מה הוא רחום אף אתה רחום", כמו שהקב"ה עצמו מרחם על כל בריה, איזו שתהיה, כפי שאנו אומרים בתפילה "ורחמיו על כל מעשיו" שהקב"ה מרחם ודואג לכל נברא באשר הוא, כך אף אנו מחויבים ללכת בעקבותיו ולרכוש את תכונת הרחמנות על חיות ובהמות ולדאוג להם עוד לפני שאנחנו דואגים לעצמנו.

בנוסף לזה, ישנו טעם מעניין מאד: המדרש רבה (בראשית ל"ג) אומר על הפסוק בתהלים "אדם ובהמה תושיע ה'" אדם בזכות בהמה תושיע ה'! אדם נושע בזכות הבהמה. כלומר, לפעמים אנשים חוטאים ואינם ראויים להשפעה מלמעלה, אך לעתים הקב"ה משפיע בכל זאת בזכות הבהמה, היות שאין לה בחירה חופשית והיא אף פעם אינה עושה נגד רצון ה'. והואיל שלעתים אנו עצמנו נושעים רק בזכות בעלי חיים, לכן מן הראוי להקדים את מזונותיה של הבהמה למזונותיו של האדם עצמו!

רחמים על הכלב בשבת

כל זה במשך ימות השבוע, אך בשבת זה קצת אחרת. ההלכה אומרת (או"ח שכ"ד סעיף יא) שרק בעלי חיים שמזונותיהם על האדם, כגון בעלי חיים ביתיים שלא יוצאים לאכול ולשתות בעצמם בשדות, להם מותר לבעל הבית לטרוח ולהאכיל אותם בשבת. אבל בעלי חיים שמזונותיהם לא תלויים באדם והם יוצאים בעצמם לשדות לאכול אסור לטרוח להאכילם בשבת, ואפילו "להשליך לפניהם מאכל אסור", משום שזו טרחה שאינה לצורך, ובשבת האדם מצווה לנוח.

מזה מובן שגם ביום טוב שזה כמו שבת לעניין זה (ועוד יותר חמור ואכמ"ל), כאשר הולכים לתשליך אסור להשליך לחם לדגים, משום שהדגים, כאמור, אינם תלויים בדך ובאוכל שלך. הם היו שם אתמול ויהיו שם גם מחר ואין להם אס-כן שום צורך בלחם שאתה זורק להם.

אבל תמיד בכל כלל יש יוצא מן הכלל. ישנה חיה אחת שאפילו שהיא לא שלך ולא תלויה בדך לאכילה אסור מותר לך להאכיל אותה, ואפילו זה מוגדר כ"קצת מצוה".

תנחשו איזו חיה זו?

כלב

הגמרא במסכת שבת (קנה, ב) ש"הכלב מזונותיו מועטין" ואומר רש"י: "שאיך אדם חס עליו לתת לו מזונות הרבה". קשה לו להשיג אוכל לבד.

לא מזמן היה כאן בעיר בחור ישראלי שאמר לי שהוא מקווה שבגלגול הבא שלו הוא יהיה כלב בבית יהודי בארה"ב¹ שכן לכלבים הללו יש חיים טובים ומאושרים יותר מאשר להרבה אנשים בעולם² אבל לא על כזה כלב מדובר כאן.

כלבי רחוב שרצים ממקום למקום קשה להם למצוא את מזונם, ולפיכך אומרת הגמרא שה' ברא את הכלב שהוא "שוהה אכילתו במעיו שלשה ימים", כלומר, שהוא לא נהיה רעב כל כך מהר ויכול להחזיק מעמד זמן רב יותר מאשר כל חיה אחרת (אל תתווכחו איתי, אני לא וטרינר, ובכלל כלבים זה לא תחום המומחיות שלי, אני רק אומר לכם מה שכתוב בגמרא³). ולכן אומרת ההלכה שכמו שהקב"ה מרחם על הכלבים⁴ גם עלינו לרחם עליהם, ולכן "קצת מצוה" להאכילו אפילו בשבת.

בפרשתנו אנו קוראים על השידוך הראשון בתורה. אברהם קורא לעבדו אליעזר ומשביע אותו שילך לארם נהריים להביא משם אישה לבנו יצחק. ואכן אליעזר פונה לדרכו וכשהוא מגיע למחוז חפצו הוא פונה בתפילה להקב"ה ואומר "והיה הנערה אשר אומר אליה הטי נא כדך ואשתה ואמרה שתה וגם גמליך אשקה אותה הוכחת לעבדך ליצחק". ואכן מיד זה קרה, רבקה יצאה והעבד ביקש ממנה מעט מים ואכן "ותורד כדה על ידה ותשקהו ותכל להשקותו" ותשאב לכל גמליו".

מהסיפור הזה ברור שאליעזר שתה לפני הגמלים, ואם-כן לכאורה זה הפוך מכל מה שדיברנו עד עכשיו שצריך להאכיל את הבהמה לפני האדם?

וזה לא המקום היחידי שאנחנו נתקלים בזה. כולנו מכירים את הסיפור על הכאת הסלע על ידי משה, המסופר בפרשת חוקת. כשעם ישראל היה צמא למים והם התלוננו אפוא למשה ואהרן ה' אמר למשה לדבר אל הסלע והוא הכה אותו, ולפיכך נענש ולא נכנס לארץ ישראל.

מסופר שם שכאשר סוף יצאו מים מן הסלע "ותשת העדה ובעירם" קודם העדה שתתה ואחר כך "בעירם" הבהמות שלהם. הרי שוב אנחנו רואים ששתית האדם קודמת לשתית הבהמה.

פיקוח נפש קודם להכול

ישנם כמה הסברים בזה, ואולי ניתן לומר בפשטות: כל זמן שיש לאדם מים [?] הוא אינו בסכנה מוחשית, ולכן בוודאי שצריך להאכיל קודם את הבהמה. אבל כאשר מדובר בשתייה, אם לאדם אין מים לשתות הוא עשוי להכניס את עצמו לסכנה, ולכן ודאי שהוא קודם לבהמה [והוא אפילו קודם לאדם אחר], שכן מדובר בפיקוח נפש.

גם בחיים האזרחיים כך מקובל לנהוג. אחת ההוראות הניתנות במטוס במקרה של סכנה, שצריך להלביש את "מסכת הנשימה" לעצמך, ורק אח"כ לילדים, שכן רק לאחר שאתה עצמך נמצא במצב טוב אתה תוכל לטפל גם בילדיך, כי אם תלביש את המסכה קודם לילד אתה עלול להתעלף וכיו"ב, וכך גם בענייננו.

ולכן בשני המקרים הללו שעמדנו עליהם, בשעה שאליעזר הגיע בוודאי היה צריך לשתות קודם לגמלים, ובפרט בסיפור עם הכאת הסלע שבני ישראל כמעט התייבשו במדבר בלי מים הרי ודאי שהאדם קודם לבהמה (ראה בכ"ז בס' פינת ההלכה עמ' ס"א ואילך).

הצדקה הקריטית בימנו

מהי ההוראה מכך עבורנו?

ישנו ויכוח בקהילה היהודית בארה"ב מה חשוב יותר כאשר נותנים צדקה ומה קודם, האם מוסדות צדקה שמטפלים בצד הגשמי של היהודי, כמו בתי אבות, מטבחים לחסרי-בית וכדו', או שראוי לנתב את כספי הצדקה לטובת מוסדות שמטפלים בצד הרוחני של העם היהודי כמו בתי ספר יהודיים, היברו סקול"ס, בתי כנסת, תנועות נוער וכו'.

אני סבור שהתשובה היא פשוטה: רוב הדורות בעם ישראל היו אנשים עניים פשוט בגשמיות, ואם הקהילה לא הייתה מספקת להם את צרכיהם הם היו נמצאים בסכנה מוחשית. אז ברור הדבר שצדקה גשמית קודמת לצדקה רוחנית, כי דבר ראשון יש להציל את גוף היהודי, שאם לא יהיה לו גוף לא תהיה לו גם נשמה, לא יהיה כלום.

אבל בדורנו שלנו, בחסד ה', אנו נמצאים במדינות הרווחה, לא קראתי ולא שמעתי מעולם שאדם מת מרעב כי פשוט לא היה לו מה לאכול. מצד חוקי הממשלה כל אדם זכאי ורשאי לקבל סכום כסף כדי שיוכל לקיים ולכלכל את עצמו, נכון שזה לא ברווח, אבל זה גם אינו פיקוח נפש של ממש.

לעומת זאת, המצב הרוחני באמריקה הוא חמור ביותר, וידוע בבירור אשר ילד שלא ילך להיברו סקול יש לו סיכויים גבוהים להינשא ח"ו בנישואי תערובת ולהתבולל לגמרי, ובפרט אם הוא ילד שאביו אינו יהודי הרי זה בטוח שאם לא יקבל חינוך יהודי הריהו אבוד חס ושלום מבחינת העם היהודי, ולכן כאן זה פיקוח נפש.

התשובה בדיון הזה אם-כן היא למעשה די ברורה: פיקוח נפש קודם לכל דבר אחר. צריך לתת להם מיד מים, ואין מים אלא תורה.